

*Т. В. Заварзіна,
аспірант, Київський національний торговельно-економічний університет*

УДОСКОНАЛЕННЯ КЛАСИФІКАЦІЇ ДЖЕРЕЛ ФІНАНСУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ ТОРГІВЛІ

Досліджено сутність поняття "джерела фінансування інноваційного розвитку" та сучасні підходи до класифікації джерел фінансування інноваційного розвитку. Вдосконалено класифікацію джерел фінансування інноваційного розвитку для підприємств торгівлі.

The essence of the concept of "sourcings innovative development" and modern approaches to the classification of sources of financing innovation. Improved classification of innovative sources of financing for commercial development.

Ключові слова: джерела фінансування, інноваційний розвиток, торговельне підприємство.

ВСТУП

Однією з причин стримування інноваційного розвитку підприємств торгівлі є недостатність його фінансування з різних джерел. Тому актуальним постає питання пошуку додаткових форм і джерел фінансування, підтримки оптимальної структури фінансових ресурсів, які формуються для наступного періоду, а також їх оптимальний розподіл і їх ефективне використання.

Сучасні вчені досліджують джерела фінансування інноваційного розвитку, але недостатньо приділяють уваги визначенню цього поняття. У результаті цього існують розбіжності у назві цих джерел; так, наприклад, Лебедева І.Б., Ілляшенко С.М. називають їх джерелами інвестування і розкривають через зміст механізму інвестування, Возняк Г.В., Кузнєцова А.Я. — джерелами фінансування і розкривають через фінансовий механізм, Верба В., Загородніх О., Козловський В.О. отожднюють ці поняття.

МЕТА РОБОТИ

Мета статті — удосконалити класифікацію джерел фінансування інноваційного розвитку для підприємств торгівлі.

РЕЗУЛЬТАТИ

Як один з видів розвитку підприємства, інноваційний розвиток має свої особливості у процесі його фінансування, які, в першу чергу, виявляються в джерелах фінансування цього розвитку. З метою забезпечення ефективного фінансування інноваційного розвитку підприємства необхідно, в першу чергу, визначити сутність цього поняття. Крім того, джерела фінансування інноваційного розвитку характеризуються багатогранністю, що вимагає їх класифікації.

У сучасній літературі залежно від об'єкта свого дослідження автори виділяють джерела фінансування інноваційного проекту, інноваційної діяльності, інновацій-

ного розвитку. Зазначимо, що інноваційний розвиток підприємства відбувається шляхом здійснення інноваційної діяльності, яка, в свою чергу, передбачає реалізацію інноваційних проектів. Тому джерела фінансування інноваційного проекту, інноваційної діяльності є і джерелами фінансування інноваційного розвитку підприємства.

Зазначимо, що джерела фінансування забезпечують необхідними фінансовими ресурсами усі види діяльності (операційну, інвестиційну тощо) підприємства. Джерела інвестування — це частина джерел фінансування, які забезпечують здійснення інвестиційної діяльності підприємства. Відмітимо, що інвестиційна діяльність відбувається шляхом реального і фінансового інвестування. В свою чергу реальне інвестування спрямоване на просте і розширене відтворення. Саме розширене відтворення передбачає формування нового. Саме тому, з нашої точки зору, автори розглядають інноваційну діяльність як складову інвестиційної діяльності, а джерелами цієї діяльності вважають джерела інвестування. Але серед джерел фінансування інноваційного розвитку є специфічні джерела (наприклад, кошти інноваційних фондів, венчурних компаній), які використовуються тільки для фінансування цього розвитку (окремого інноваційного проекту). З урахуванням вищезазначеного, вважаємо більш коректним називати ці джерела джерелами фінансування інноваційного розвитку.

Поняття "джерела фінансування інноваційного розвитку" складається з двох понять "джерела фінансування" і поняття "інноваційний розвиток". Поняття "джерела фінансування" є досить сталим і являє собою "існуючі й очікувані джерела формування фінансових ресурсів, перелік економічних суб'єктів, які можуть надати такі ресурси" [18]. Новікова І.В. дає наступне визначення джерелам фінансування: це "наявні та очікувані джерела одержання фінансових ресурсів, а також економічні суб'єкти, спроможні надати ці фінансові ресурси з метою здійснення поточної діяльності" [16, с. 53]. Згідно з цими визначеннями і визначенням складу цих джерел вітчизняними і зарубіжними вченими, поняття "джерела фінансування" розглядаються з двох сторін: з однієї — як існуючі і очікувані фінансові ресурси, з іншої — як суб'єкти, які їх можуть надати.

Поняття "інноваційний розвиток підприємства" являє собою процес, спрямований на оновлення, структурні, якісні зміни об'єкта, який здійснюється шляхом трансформації інтелектуального капіталу у матеріальні і нематеріальні цінності підприємства, призводить до збільшення вартості активів, підвищення кваліфікації персоналу, збільшення темпів господарського розвитку.

Враховуючи вищезазначене, пропонуємо джерелами фінансування інноваційного розвитку вважати існуючі й очікувані джерела формування фінансових ресурсів (або перелік суб'єктів, які можуть надати такі ресурси), які спрямовані на використання в інвестиційній діяльності, яка здійснюється шляхом реального інвестування у формі розширеного відтворення.

Згідно з чинним законодавством, джерелами фінансування інноваційної діяльності є:

- кошти Державного бюджету України;
- кошти місцевих бюджетів і кошти бюджету Автономної Республіки Крим;
- власні кошти спеціалізованих державних і комунальних інноваційних фінансово-кредитних установ;
- власні чи запозичені кошти суб'єктів інноваційної діяльності;
- кошти (інвестиції) будь-яких фізичних і юридичних осіб;
- інші джерела, не заборонені законодавством України [20].

Такий поділ джерел фінансування інноваційного розвитку підприємства надає уявлення про різноманітність суб'єктів інноваційної діяльності і побудований відповідно до ієрархії бюджетної системи України. Але він надає лише загальне уявлення про джерела фінансування інноваційного розвитку підприємства.

Залежно від розглянутих вище підходів до визначення поняття "джерел фінансування", автори розглядають їх відповідно до рівня власника як державні ресурси і ресурси організації [4, с. 445; 11, с. 281; 2, с. 90]. Черваньов Д.М. розглядає два види джерел фінансування — кошти держави і кошти промислових підприємств [13, с. 35]. Але інноваційний розвиток може здійснюватися не лише на промислових підприємствах, але й на підприємствах інших видів діяльності й інших організаціях. Василенко В.О. [3, с. 121] виділяє державний і регіональний рівень, рівень організації, рівень інноваційної програми. Об'єктом нашого дослідження є підприємства, тому виділяємо державний рівень і рівень підприємств.

Залежно від рівня власника виділяємо [2, с. 90; 4, с. 445; 11, с. 281]:

1) державні ресурси, що включають у себе фінансові ресурси, які може залучити і використати держава для здійснення інноваційного розвитку на рівні держави (власні і позикові фінансові ресурси держави);

2) ресурси організації, що включають в себе фінансові ресурси, які можуть залучити і використати організація для здійснення інноваційного розвитку на рівні організації (власні і позикові кошти організації);

За видами власності виділяють державні інвестиційні ресурси, інвестиційні та кошти іноземних інвесторів [3, с. 121; 6, с. 29]. Перелічені вище джерела фінансування передбачено Законом України "Про інвестиційну діяльність", але окрім перелічених вище, цим законом передбачено й спільне інвестування, яке є не менш важливим і передбачає співпрацю діяльність громадян, юридичних осіб України й іноземних держав.

За видами власності відповідно до Закону України "Про інвестиційну діяльність" виділяємо [19]:

1) інвестування, здійснюваного громадянами, недержавними підприємствами, господарськими асоціаціями, спілками і товариствами, а також громадськими і релігійними організаціями, іншими юридичними особами, заснованими на колективній власності;

2) державне інвестування, здійснюваного органами влади і управління України, Кримської АРСР, місцевих Рад народних депутатів за рахунок коштів бюджетів,

позабюджетних фондів і позичкових коштів, а також державними підприємствами і установами за рахунок власних і позичкових коштів;

3) іноземне інвестування, здійснюване іноземними громадянами, юридичними особами та державами;

4) спільне інвестування, здійснюване громадянами та юридичними особами України, іноземних держав.

Найчастіше джерела фінансування інноваційного розвитку (інноваційної діяльності і/або проекту) за відношенням власності розглядають як: власні, позикові і залучені фінансові ресурси [3, с. 121; 6, с. 29; 4, с. 445; 7, с. 225; 8, с. 194; 11, с. 281; 17, с. 102; 9, с. 43]. На наш погляд, зручнішим, перш за все, власникам і інвесторам, поділяти джерела фінансування на власні і позикові фінансові ресурси. А джерела фінансування, які входять до складу залучених фінансових ресурсів, віднести до складу власних чи позикових. Так, наприклад, у складі залучених фінансових ресурсів автори виділяють такі, як: додаткова емісія акцій, інвестиційні ресурси інвестиційних компаній-резидентів та ін. Додаткова емісія акцій збільшує суму акціонерного, а відповідно і власного капіталу, тому може бути віднесено до складу власних фінансових ресурсів. Інвестиції інвестиційних компаній з наступним отриманням частки у статутному капіталі можна віднести до власних фінансових ресурсів. Відповідно, інвестиції інвестиційних компаній без участі у статутному капіталі потребують повернення і відповідної плати за користування, є позиковими фінансовими ресурсами.

За відношенням власності виділяємо [3, с. 121; 4, с. 445; 7, с. 225; 11, с. 281]:

— власні фінансові ресурси, що характеризують загальну суму залучених підприємством фінансових ресурсів, які належать йому на правах власності. Використання власних фінансових ресурсів у процесі інноваційного розвитку підприємства буде забезпечувати приріст чистих активів підприємства;

— позикові фінансові ресурси, що характеризують суму грошових коштів, яка залучається підприємством на поворотній основі. Використання фінансових ресурсів цієї групи передбачає виконання зобов'язань підприємством щодо їх повернення у визначений термін і у більшості випадків передбачає відповідну плату за їх використання.

Поряд з цим, ряд сучасних авторів за критерієм походження виділяють внутрішні й зовнішні фінансові ресурси [12, с. 130; 17, с. 102; 14, с. 167; 9, с. 45—46]. Такий поділ джерел фінансування інноваційного розвитку підприємств надає уявлення про можливість самофінансування інноваційного розвитку підприємств.

За критерієм походження виділяємо [5, с. 17; 12, с. 130; 17, с. 102; 14, с. 167; 9, с. 45—46]:

— фінансові ресурси, які залучені з внутрішніх джерел, характеризують грошові кошти, які формуються безпосередньо на підприємстві й забезпечують його інноваційний розвиток. З внутрішніх джерел фінансування інноваційного розвитку можуть формуватися лише власні фінансові ресурси;

— фінансові ресурси, які залучені з зовнішніх джерел, характеризують грошові кошти, які формуються

підприємством ззовні. До їх складу включаються власні і позикові фінансові ресурси, які залучаються з зовні.

Залежно від національної приналежності власника автори виділяють національні й іноземні фінансові ресурси [14, с. 167]. Така класифікація джерел фінансування інноваційного розвитку надає уявлення про можливість підприємства координувати свою діяльність з економічною політикою держави й іноземними суб'єктами.

За національною приналежністю власника виділяємо [14, с. 167]: національні й іноземні фінансові ресурси. Національні фінансові ресурси — залучені з різних джерел фінансування інноваційного розвитку торговельного підприємства у межах України. Іноземні фінансові ресурси — залучені з різних джерел фінансування інноваційного розвитку торговельного підприємства ззовні, поза межами України.

Залежно від ступеня ризику автори виділяють безризикові джерела та джерела, які генерують ризик [10, с. 205]. Як зазначив, Колесніченко В.Ф. інноваційна діяльність не може бути безризиковою, а отже, і джерела, які використовуються для її фінансування. Він запропонував за ступенем ризику розподіляти джерела фінансування інноваційної діяльності підприємств на низько-, середньо- та високоризикові [15, с. 55].

За періодом залучення виділяють фінансові ресурси, які залучаються на короткостроковий і довгостроковий періоди [7, с. 225].

Фінансові ресурси, які залучаються на короткостроковий період, використовуються строком до одного року. Вони формуються з позикових зовнішніх джерел фінансування для реалізації короткострокових інноваційних проектів і (або) покриття додаткової тимчасової потреби у ході реалізації інноваційних проектів.

Фінансові ресурси, які залучаються на довгостроковий період, які формуються з власних фінансових ресурсів, і позикові фінансові ресурси, строк використання яких перевищує один рік, використовуються для реалізації довгострокових інноваційних проектів на підприємстві.

Залежно від рівня ризику виділяємо [15, с. 55]: низькоризикові, середньоризикові, високоризикові фінансові ресурси.

Перш за все, рівень ризику залежить від строку інноваційного проекту і обсягу, структури джерел, які залучаються для його фінансування. Найменш ризиковими є інноваційні проекти, які реалізуються строком менше ніж 1 рік і невеликими обсягами фінансування по відношенню до розміру самого підприємства. Високоризиковими вважаються проекти, реалізація яких орієнтована на довгостроковий період і має значні обсяги фінансування. Відповідно і фінансові ресурси, залучені для реалізації тих чи інших проектів, будуть мати відповідний рівень фінансового ризику.

Залежно від етапу інноваційної процесу Возняк Г.В. виділяє кошти, які йдуть на фінансування фундаментальних науково-дослідних робіт; прикладних науково-дослідних робіт; дослідно-конструкторських та експе-

Таблиця 1. Класифікація джерел фінансування інноваційного розвитку підприємств торгівлі

Ознака класифікації	Класифікаційні групи
1. Залежно від рівня власника	<ul style="list-style-type: none"> • Державні ресурси. • Ресурси організації
2. За видами власності	<ul style="list-style-type: none"> • Державні інвестиційні ресурси. • Інвестиційні. • Кошти іноземних інвесторів. • Спільне інвестування
3. За відношенням власності	<ul style="list-style-type: none"> • Власні фінансові ресурси. • Позикові фінансові ресурси
4. За критерієм походження	<ul style="list-style-type: none"> • Внутрішні фінансові ресурси. • Зовнішні фінансові ресурси
5. За національною приналежністю власника	<ul style="list-style-type: none"> • Національні фінансові ресурси. • Іноземні фінансові ресурси
6. За періодом залучення	<ul style="list-style-type: none"> • Короткострокові фінансові ресурси. • Довгострокові фінансові ресурси
7. Залежно від ступеня ризику	<ul style="list-style-type: none"> • Низькоризикові. • Середньоризикові. • Високоризикові
8. За формами інновацій	<ul style="list-style-type: none"> • Фінансові ресурси, які використовуються для здійснення фундаментальних досліджень. • Фінансові ресурси, які використовуються для здійснення прикладних досліджень. • Фінансові ресурси, які використовуються для здійснення науково-технічних робіт. • Фінансові ресурси, які використовуються для здійснення науково-технічних послуг
9. За типами інновацій	<ul style="list-style-type: none"> • Фінансові ресурси, які використовуються для реалізації продуктових інновацій. • Фінансові ресурси, які використовуються для реалізації процесних інновацій. • Фінансові ресурси, які використовуються для реалізації технічних інновацій. • Фінансові ресурси, які використовуються для реалізації науково-методологічних інновацій. • Фінансові ресурси, які використовуються для реалізації маркетингових інновацій. • Фінансові ресурси, які використовуються для реалізації кадрових інновацій. • Фінансові ресурси, які використовуються для реалізації організаційних інновацій
10. За характером витрат	<ul style="list-style-type: none"> • Фінансові ресурси, які спрямовані на фінансування поточних витрат. • Фінансові ресурси, які спрямовані на фінансування капітальних витрат
12. За характером цілей	<ul style="list-style-type: none"> • Фінансові ресурси, які спрямовані на реалізацію стратегічних цілей інноваційного розвитку. • Фінансові ресурси, які спрямовані на реалізацію поточних цілей інноваційного розвитку
13. За періодом формування фінансових ресурсів	<ul style="list-style-type: none"> • Фінансові ресурси, які сформовані на початок планового періоду. • Фінансові ресурси, які формуються у плановому періоді

риментальних робіт; комерціалізацію інновацій та дифузії [6, с.29]. Така класифікація надає уявлення, на якому етапі інноваційного процесу, які види коштів використовуються. Але більш вдалою в даному випадку є класифікація Державної служби статистики, яка за видами робіт поділяє наукові і науково-технічні роботи, які виконуються власними силами підприємств на: фундаментальні дослідження, прикладні дослідження, науково-технічні роботи, науково-технічні послуги [1, с. 318]. Таким чином, інновації на підприємстві існують у чотирьох формах: фундаментальні дослідження, прикладні дослідження, науково-технічні роботи, науково-технічні послуги. Зміст цих форм інновацій доводить, що вони можуть бути притаманними для підприємств торгівлі.

За формами інновацій розрізняють:

— фінансові ресурси, які використовуються для

здійснення фундаментальних досліджень. Як правило, фундаментальні дослідження спрямовані на отримання нових знань, тому мають довгостроковий характер, відповідно фінансові ресурси, залучені для цієї форми інновацій, матимуть довгостроковий характер використання;

— фінансові ресурси, які використовуються для здійснення прикладних досліджень. Прикладні дослідження в основному також мають довгостроковий (або середньостроковий) характер, оскільки також спрямовані на отримання нових знань. Відповідно фінансові ресурси залучені для цієї форми інновацій матимуть довгостроковий (середньостроковий) характер;

— фінансові ресурси, які використовуються для здійснення науково-технічних робіт і науково-технічних послуг. Науково-технічні роботи і послуги базуються на існуючих знаннях і можуть мати довгостроковий і короткостроковий характер залежно від виду інновації. Відповідно фінансові ресурси, залучені для фінансування цих форм інновацій, можуть мати як довгостроковий, так і короткостроковий термін залучення.

За характером витрат виділяємо [1, с. 319]: фінансові ресурси, які спрямовані на фінансування поточних і капітальних витрат.

На основі вищевикладених підходів до класифікації джерел фінансування інноваційного розвитку підприємств пропонуємо додати наступні ознаки класифікації:

— за типами інновацій (фінансові ресурси, спрямовані на фінан-

сування продуктових, процесних, технічних, науково-методологічних, маркетингових, кадрових, організаційних);

— за характером цілей, що реалізуються підприємством (фінансові ресурси, які спрямовані на реалізацію стратегічних цілей інноваційного розвитку; фінансові ресурси, які спрямовані на реалізацію поточних цілей інноваційного розвитку);

— за періодом формування фінансових ресурсів (фінансові ресурси, які формуються у передплановому періоді; фінансові ресурси, які формуються у плановому періоді).

За типами інновацій розрізняють фінансові ресурси, які використовуються для реалізації продуктових, процесних, технічних, науково-методологічних, маркетингових, кадрових типів інновацій. Залежно від типу і навіть від виду інновацій розрізняються джерела їх

фінансування. Для фінансування технічних інновацій може використовуватися фінансовий лізинг як джерело фінансування. Для фінансування організаційних інновацій, як правило, використовують довгострокові джерела фінансування, що пов'язано з їх стратегічною спрямованістю. Такий розподіл джерел фінансування надає уявлення про напрями використання залучених фінансових ресурсів, дозволяє зіставляти результати фінансування інноваційного розвитку підприємства відповідно до міжнародних стандартів, "Керівництво Осло".

За характером цілей, що реалізуються підприємством, виділяють фінансові ресурси, які спрямовані на реалізацію стратегічних і поточних цілей інноваційного розвитку підприємства. Такий розподіл джерел фінансування інноваційного розвитку підприємства відповідає розподілу за видами цілей управління інноваційним розвитком підприємства, які потребують фінансування.

За періодом формування фінансових ресурсів виділяють наступні групи фінансових ресурсів:

— фінансові ресурси, які сформовані на початок планового періоду. До складу цієї групи входять фінансові ресурси, які відображаються у вигляді залишку на кінець звітного періоду і плануються до використання у плановому періоду у процесі реалізації інноваційних проектів;

— фінансові ресурси, які формуються у плановому періоді. Ця група характеризує власні та позикові фінансові ресурси, формування яких передбачено інноваційними проектами, інноваційною програмою, бюджетами у плановому періоді.

Такий розподіл джерел фінансування інноваційного розвитку підприємства надає уявлення про існуючі й очікувані фінансові ресурси у процесі їх формування.

У загальному вигляді класифікація джерел фінансування інноваційного розвитку підприємств торгівлі представлено у табл. 1.

ВИСНОВКИ

Основним невирішеним питанням на сьогодні у процесі здійснення інноваційного розвитку підприємствами торгівлі є джерела фінансування. Наведена класифікація надає уявлення про можливі джерела фінансування інноваційного розвитку і дозволяє чітко обліковувати їх в процесі здійснення інноваційного розвитку підприємства. Наступним питанням, яке потребує удосконалення, з точки зору діяльності саме торговельного підприємства є ефективність фінансування інноваційного розвитку.

Література:

1. Статистичний щорічник України за 2010 рік / За ред. О.Г. Осауленка. — К., 2011. — 560 с.
2. Быковский В.В. Организация и финансирование инноваций: учебное пособие / В.В. Быковский, Л.В. Минько, О.В. Коробова, Е.В. Быковская, Г.М. Золотарева. — Тамбов: Изд-во Тамб. гос. техн. ун-та, 2006. — 116 с.
3. Василенко В.О., Шматько В.Г. Інноваційний менеджмент: навч. посіб. / В.О. Василенко, В.Г. Шматько. — К.: Центр навчальної літератури, 2005. — 440 с.

4. Економіка та організація інноваційної діяльності: підручник (третє видання) / [О.І. Волков, М.П. Денесенко, А. П. Гречан та ін.]. — К.: Центр учбової літератури, 2007. — 662 с.

5. Инновационный менеджмент: учебник / [А.Е. Абрамешин, Т.П. Воронина, О.П. Молчанова, Е.А. Тихонова, Ю.В. Шленов]; под ред. О.П. Молчановой. — М.: Вита-Пресс, 2001. — 272 с.

6. Інноваційна діяльність промислових підприємств та способи її фінансування в Україні: монографія / Г.В. Возняк, А.Я. Кузнєцова. — К., 2007. — 183 с.

7. Йохна М.А., Стадник В.В. Економіка і організація інноваційної діяльності навч. посіб. / М.А. Йохна, В.В. Стадник. — К.: Академія, 2005. — 400 с.

8. Козловський В.О. Інноваційний менеджмент: навч. посіб. / В.О. Козловський. — Вінниця: ВНТУ, 2007. — 210 с.

9. Лебедева І.Б., Касянова Л.П., Повак О.В. Інноваційний менеджмент: навч. посіб. / І.Б. Лебедева, Л.П. Касянова, О.В. Повак. — Алчевськ: ДГМІ, 2004. — 205 с.

10. Организация и финансирование инвестиций: учеб. пособие / И.В. Сергеев, И.И. Веретенникова, В.В. Янковский. — 2-е изд., перераб. и доп. — М.: Финансы и статистика, 2003. — 400 с.

11. Рудь Н.Т. Економіка і організація інноваційної діяльності: навч. посіб. / Н.Т. Рудь. — Луцьк: РВВ ЛДТУ, 2007. — 476 с.

12. Хотяшова О.М. Инновационный менеджмент: учеб. пособ / О.М. Хотяшова. — 2-е изд. — СПб.: Питер, 2006. — 384 с.

13. Черваньов Д.М., Нейково Л.І. Менеджмент інвестиційно-інноваційного розвитку підприємств / Д.М. Черваньов, Л.І. Нейково. — К.: Знання, 2002. — 514 с.

14. Вахович І.М. Вдосконалення механізму фінансового забезпечення регіонального інноваційного розвитку / І.М. Вахович, Н.А. Мостовенко // Економічні науки: збірник наукових праць. Серія: Облік і фінанси. Вип. 2(8). — Луцьк: РВВ ЛДТУ, 2005. — С. 165—177.

15. Інвестиційне забезпечення інноваційної діяльності підприємств: дис. ... канд. екон. наук: 08.06.01 / В.Ф. Колесніченко; Харківський національний економічний університет. — Харків, 2006. — 241 с.

16. Інноваційний потенціал підприємства: оцінка та фінансово-інвестиційне забезпечення розвитку: дис. ... канд. екон. наук: 08.06.01 / І.В. Новікова; Київський національний економічний університет. — К., 2003. — 202 с.

17. Інноваційний розвиток підприємства вугільної галузі на основі механізму його фінансового забезпечення: дис. ... канд. екон. наук: 08.00.04 / В.В. Горощенко; Національна академія наук України. Інститут економіки промисловості. — Донецьк, 2009. — 211 с.

18. <http://enbv.narod.ru/text/Econom/ses/index.html> — Современный экономический словарь [Райзберг Б.А., Лозовский Л.Ш., Стародубцева Е.Б.]. — 2-е изд., испр. — М.: ИНФРА-М, 1999. — 479 с.

19. <http://zakon.rada.gov.ua> — Про інвестиційну діяльність: Закон України.

20. <http://zakon.rada.gov.ua> — Про інноваційну діяльність: Закон України.

Стаття надійшла до редакції 05.04.2012 р.